

TEKA 2016, Nr 4

Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych
Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie

Zieleń zespołów sportowych z okresu dwudziestolecia międzywojennego na Dolnym Śląsku.

Sebastian Wróblewski

Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

W okresie po 1918 roku, na podstawie projektu tzw. „Ustawy o terenach gier sportowych” władze samorządowe wielu miejscowości Republiki Weimarskiej podjęły szeroko zakrojony program budowy zespołów sportowych, obejmujących obok układu przestrzennego stadionów, boisk, kortów tenisowych, placów do gier i kąpielisk również oryginalne zespoły zieleni. Nowa republika chciała ukształtować nowe społeczeństwo, w którym na ducha tegoż społeczeństwa znaczący wpływ miały zdrowie i aktywność fizyczna populacji oraz estetyka otoczenia. Jeszcze przed pierwszą wojną światową na terenie Niemiec pojawiać się zaczęły obiekty i tereny sportowe, jednak jak zwracał uwagę, w swojej publikacji z 1930 roku pt. *Deutsches Sportbau*, jeden z najważniejszych projektantów obiektów sportowych – nie tylko z okresu dwudziestolecia, ale i lat po II wojnie światowej - wrocławski architekt Richard Konwiarz, obiektom tym, mimo dużych założeń przestrzennych brakowało towarzyszącej zieleni. Przełomowym zespołem, stanowiącym później pewnego rodzaju wzorzec była monachijska hala gimnastyczna z 1908 roku, której towarzyszyło wiele mniejszych sal i pomieszczeń, a miała ona również powiązania widokowe z otwartym terenem sportowym o pow. ponad 60 tys. m². Konwiarz zwracał uwagę na fakt, że wzorem dla rozwiązań niemieckich w projektowaniu zespołów sportowych stały się modele amerykańskie i angielskie. Kraje anglosaskie już na wiele dekad przed niemieckim państwem, otworzyły parki dla społeczeństwa do celów rekreacji i sportu¹. Według Konwiarza, obok wspomnianej monachijskiej hali gimnastycznej Maennerturnverein zbudowanej w 1908 roku, równie ważne dla kształtowania zespołów sportowych w Niemczech stały się pochodzące z okresu przed I wojną światową: szkoła z salą gimnastyczną w Dreźnie - Hellerau z 1912 roku i Stadion Niemiecki z Berlina z 1912-1913. W nich bowiem widział obiekty przełomowe lub współczesne rozwiązania projektowe, bez zbędnego kostiumu historycznego. A w przypadku zespołu stadionu, pozbawionego jeszcze otoczenia zieleni, niemal zawsze obligatoryjnej w późniejszych zespołach sportowych, Konwiarz widział zapowiedź rozwiązań kolejnych dekad, w tym i inspirację do własnej twórczości.

W 1891 roku został założony *Zentralausschuss fuer Volks- und Jugendspiele in Deutschland*, co uznawane jest przez Brandt'a, współautora z Konwiarzem wspomnianej pracy *Deutsches Sportbau*, za początek ruchu związanego z powstawaniem terenów sportowych. W okresie obejmującym przełom wieków i lata do I wojny światowej pojawiły się pierwsze elementy polityki systematycznego zakładania placów do gier i zabaw, choć jak zauważał Brandt, nadal zarówno państwo, jak i samorządy czy szkoły cechowała polityka obojętności wobec aspiracji sportowych towarzystw czy olimpijskich komitetów centralnych, głównie sponsorujących ówczesnie takie założenia. Środki publiczne przeznaczone na budowę założeń sportowych to był raczej wyjątek, niż reguła w tym okresie. Oprócz hal gimnastycznych, terenów do gimnastyki, pojawił się po raz pierwszy w tej formie *spielplatz*- teren do gier sportowych. Choć *spielplaetze* przed I wojną światową ograniczały się, jak to Brandt zauważał, do „niezagospodarowanej przestrzeni o przeciętnych wymiarach, wyposażonych w tor przeszkód i ogrodzenie, raczej ciało obce w mieście, wykorzystujące przestrzeń pozbawianą budynków i bez celowo projektowanej zieleni”. Okres ten, który Brandt nazywał „nienaukowym i prymitywnym” poszukiwaniem właściwych konstrukcji terenów sportowych, zakończył się z budową *Deutsches Stadion* na berlińskim Gruenwaldzie w 1913 roku, gdzie po raz pierwszy połączono w jednym zespole zróżnicowane formy obiektów do treningów sportowych. W tym okresie czterech niemieckich przywódców ruchu sportowego (Diem, Waitzer, von Reichenau,

1 Brandt Karl, Konwiarz Richard. „Deutscher Sportbau = Constructions Sportives Allemandes = German Sporting Constructions”, Deutschen Reichsausschuss für Leibesübunge, Berlin 1930.Str.32

Berner) odbyło podróż instruktazową do Stanów Zjednoczonych Ameryki, aby opracować wytyczne polityki dotyczącej konstrukcji obiektów treningowych według współczesnych standardów.

W wyniku również tej podróży w 1918 roku dr Carl Diem – sekretarz generalny *Deutscher Reichsausschuss fuer Leibesuebungen* i dr Martin Wagner naczelnny architekt Berlina przygotowali „Ustawę o terenach gier sportowych”, w myśl której miasta i wsie miały obowiązek budowy terenów do gier, a państwowe i rządowe środki miały być w tym celu przyznawane odpowiednim ośrodkom administracyjnym. Pierwszy artykuł tejże Ustawy mówi iż:

„Każde miasto lub wieś lub okręg administracyjny jest zobowiązany do budowy i utrzymania terenów do gier na użytek publiczny w proporcjach odpowiednich do ilości mieszkańców. Wyposażenie oraz zagospodarowanie terenów gimnastycznych, do gier i sportowych musi być przygotowane według odpowiednich minimalnych standardów”. Wspomniane minimum standardów obejmowało obok bezpośredniego terenu gier sportowych również otoczenie, wielkość i wyposażenie terenu sportowego, czy obowiązkowo zaprojektowaną zieleni. Ustawa ta nie została przegłosowana w Parlamencie z uwagi na brak odpowiednich środków finansowych, a dopiero po 1921 roku pojawiały się municypalne wydziały do spraw sportowych, których do 1929 roku powstało prawie 120, mające wpływ na kształtowanie się zespołów sportowych. Również wiejskie ośrodki oraz państwowe władze w coraz większym stopniu zaangażowały się w budowę zespołów sportowych, przejmując po I wojnie światowej inicjatywę na tym polu od dawnych towarzystw, stowarzyszeń i osób prywatnych.

Zwiększenie ruchu sportowego wiązało się z przeciążeniem założeń sportowych realizowanych jeszcze przed wojną. W ciągu pierwszej powojennej dekady dzięki wolnym gruntom miejskim (parcele pofortyfikacyjne i tereny manewrowe wojska, które zostały udostępnione gminom z przeznaczeniem na zieleni i założenia sportowe), gigantycznym pracom ziemnym zleconym w ramach walki z kryzysem, przy radykalnie niskich kosztach związanych z bezrobociem, powierzchnia terenów sportowych zwiększyła się proporcjonalnie trzykrotnie. Carl Diem w swojej książce „Sportplatz und Kampfbahn”² podawał szereg wskazań do budowy zespołów sportowych, wśród nich kilka dotyczyło zieleni i projektowania zespołów w krajobrazie:

„Teren sportowy ma stanowić ozdobę miasta. Należy go ozdabiać zielenią, zachowując ekonomiczne rozwiązania dla widzów, a całkowicie pozbawiać plakatów czy ogrodzeń kolidujących z estetyką;”

„Każdy teren sportowy ma być powiązany z basenem pływackim, najlepiej na otwartym terenie;”

„Należy tereny sportowe podzielić na niezależne jednostki, w obrębie wspólnego założenia parkowego;”

„Teren zawodów sportowych ma nie być zabudowany budynkiem wysokim, ma tworzyć naturalny półokrąg widoczny z dalszej perspektywy widokowej. Dążyć należy do układu podkowy w planie;” Podobne wytyczne znalazły się w projekcie „Ustawy o placach sportowych”. Wytyczne te, zostały powszechnie uznane, nawet bez procesu legalizacyjnego na poziomie ustawodawczym w Niemczech jako normatywy w projektowaniu zespołów, również bez odpowiednich uchwał na poziomie gmin miejskich. Jedynie miasto Lippe w Niemczech miało prawo z 1922 roku precyzujące rozwiązania terenów sportowych na własnym terenie, kopiujące te wytyczne.

Szczególnym aspektem, przyciągającym młodzież, miała być estetyka rozwiązań architektonicznych tak, aby „wypełnić serca młodzieży duchem radości”. Park sportowy miał łączyć w swoim zespole również łąki, zadrzewienie i wodę. „Niemiecki zespół sportowy ma nie być wyłącznie praktycznym budynkiem, ale także miejscem do odnowy ciała, ducha i umysłu tak wielu ludzi jak to tylko jest możliwe, a także źródłem siły dla całego ludzkiego ciała”. Stąd na przykład wielkie zespoły sportowe włączano w tereny leśne, parkowe czy łączono z otaczającym krajobrazem.

Konwiarz w swojej pracy zwracał uwagę na wzrost znaczenia obiektów związanych z pływaniem i nauką pływania, która obok lekkiej atletyki, stała się niezbędnym elementem edukacji po wojnie. Obok tradycyjnych basenów pływackich w nowoprojektowanych zespołach zwykle znajdowały się baseny dla nieumiejących pływać, brodziki dla dzieci oraz trawniki do kąpieli słonecznych i ekspozycji na świeżym powietrzu. Konwiarz pisał, że co prawda powoli, ale jednak następował proces rozwoju założeń związanych w kąpielami na świeżym powietrzu. Aktywność tego typu wywodziła się z idei związanych z ruchem na świeżym powietrzu i słońcu, ruchem sportowym oraz działalnością *Deutscher Reichsausschuss fuer Leibesuebungen* oraz *Duetsche Gesellschaft fuer Volksbaeder* współpracujących z inżynierami budownictwa w projektowaniu terenów *Luft- Licht- und Sonnenbad*. Konwiarz wyróżniał dwa rodzaje tego typu zespołów kąpieliskowych: baseny nieckowe na świeżym powietrzu i założenia związane z nabrzeżami rzek. Oba rodzaje kąpielisk dostosowane były do zawodów sportowych oraz nauki pływania. Oczywiście zespoły basenów z możliwościami oczyszczania i wymiany wody

2 Diem Carl, Sieffert John, „Sportplatz und Kampfbahn”, Berlin 1926,

stały w jego opinii ponad zespołami kąpielisk rzecznych ze względów higienicznych. Każdy rodzaj powinien być według niego wyposażony w duże zespoły łąk, plaży piaszczystych, terenów do gry w piłkę, a także placów zabaw i terenów zacienionych.

Wspomniany rozwój założeń kąpieliskowych objął cały teren Republiki Weimarskiej, na terenie Dolnego Śląska można było zaobserwować kilka modyfikacji podstawowych dwóch typów założeń kąpieliskowych - z basenami nieckowymi lub na naturalnych akwenach - stawach, jeziorach lub rzekach. Kąpieliska miejskie lokowane zwykle były poza ścisłym, zurbanizowanym centrum miejscowości (choć i tu można znaleźć kilka wyjątków od tej reguły) tak aby wykorzystać naturalne walory terenu, a jednocześnie zapewnić szersze perspektywy widokowe na panoramę miasta. Dość specyficznym założeniem stał się typ założenia nazywany *bergbad'em*. Były to kąpieliska, w terenie górskim lub podgórskim, w których aspekt panoramy i scalenia terenu zespołu kąpieliskowego z otaczającą go przyrodą stawał się wyjątkowo istotnym, czasem kluczowym elementem kompozycji takiego zespołu, podkreślającym „naturalność” założenia.

Kluczową rolę w kształtowaniu się wielu dolno- ale i górnośląskich oraz obiektów sportowych odegrała stolica Dolnego Śląska. To we Wrocławiu powstał największy park sportowy – Zalesie oraz największa liczba kąpielisk i placów sportowych, często jeszcze o proveniencji ubiegłowiecznej. Miasto Wrocław przyjęło w roku 1926 program budowlany budowy i zagospodarowania sześciu terenów otwartych pływalni. Richard Konwiarz w ramach prac zleconych w latach 1927-1930 przez miasto dokonał przebudowy, modernizacji lub zaprojektował nowe zespoły kąpielisk wrocławskich: *Badesportpark Opperau*; *Strandbad Leerbeutel (Familienbad Leerbeutel See)*; *Strandbad Carlowitz*; *Waldbad Cosel*; *Strandbad Norden (-Nord Bad- Bad Norden)*; *Strandbad Westend*; *Ohle Strandbad*.

W każdym z projektów Konwiarz wprowadził nowe formy kompozycyjne i rozwiązania estetyczne w duchu nowej stylistyki modernistycznej. Jednocześnie w każdym z projektów widać było inspiracje rozwiązaniami z przeszłości, przy czym Konwiarz wykorzystywał przeszłość do stworzenia specyficznej dla jego autorskiego projektowania jakości estetycznej. Towarzysząca zespołom sportowym zieleń stała się jednym z ważnych elementów kompozycji przestrzennych całości zespołów.

W kąpielisku *Leerbeutel*, budowanym jeszcze przed I wojną światową integralną częścią założenia na naturalnym akwenu *Leerbeutel See*, miał stać się ogród tarasowy towarzyszący głównemu budynkowi restauracyjnemu od strony wody. Na planie z 1912 roku widać sześć drzew flankujących symetryczne rozwiązanie tarasu. Ten układ został całkowicie zmieniony w związku z przebudową projektu Richarda Konwiarza, który kontynuował oryginalną myśl projektową polegającą na zderzeniu asymetrii centralnego układu budynków z dwoma skrzydłami tworzonymi przez kompleksy budynków przebieralni, tworzącymi układ flankujący zgodny z duchem wspomnianej Ustawy. W zespole tym Konwiarz zaprojektował też na nowo układ zieleni. Od strony zewnętrznej kąpieliska obsadził w projekcie podwójnym szpalerem drzew sąsiednią ulicę, a dodatkowo wprowadził dwa szpalery wysokich drzew - jeden przy chodniku a drugi wzdłuż elewacji budynków przebieralni. Z tej strony monotonna elewacja przebieralni wydawała się zbyt mało atrakcyjna, pozbawiona podziałów architektonicznych, więc Konwiarz zdecydował się częściowo ją przesłonić nowym szpalerem drzew. Od strony plaży kąpieliska architekt zaprojektował interesujący układ tarasów o formach częściowo powtarzających linie kompozycji zespołu a częściowo tworzących kontrastujące dynamiczne formy. Zarówno w tej jak i innych realizacjach Konwiarz często zakładał kompozycje tarasów na planach kół, paraboli, przenikających się prostokątnych planów czy tak jak w tym przypadku niezwykle ozdobnych pod względem formy trapezów, ostro wcinających się w stronę wody i dynamicznie flankujących kompozycję całości zespołu. Tarasy służyły głównie kąpielom słonecznym i powietrznym, do leżakowania lub ćwiczeń gimnastycznych. W kąpielisku *Leerbeutel* położonym na małym spadku terenu ich niewielką wysokość podkreślono w obrysie rzutu żywoplotami oraz regularnie rozmieszczonymi drzewami liściastymi, które jednocześnie przesłaniały najmniej atrakcyjne pod względem architektonicznym budynki przebieralni i równocześnie zapewniały większą prywatność wychodzącym. Ozdobne schody z tarasów prowadzące na plaże i trawniki zawsze miały być flankowane z dwóch stron drzewami. Konwiarz zastosował też ciekawy motyw przestrzenny - mianowicie wewnątrz głównych, trapezowo ukształtowanych tarasów wprowadził tu pojedyncze drzewo - solitera, w naturalny sposób skupiające kompozycję osi tarasu - choć w tym przypadku zostały one przesunięte do narożników, przez co przestrzeń w obrysie tarasu została zdynamizowana. Wokół tarasów architekt zerwał ze sztywnym układem rzędów drzew na rzecz swobodnie ukształtowanej zieleni. „*Breslauer Neueste Nachrichten*” nr 190 z 15 czerwca 1928 roku podaje, że nad *Leerbeutel See* po przebudowie wprowadzono małą plażową promenadę ze stolikami z daszkami

przeciwsłonecznymi i lemoniadą z lodem, a na plaży funkcjonowały kosze plażowe. Ciesząca się wielką popularnością wśród społeczeństwa Wrocławia realizacja zespołu wraz z widniejącymi w oddali skarpami tzw. *Rodelbergu* przypominającymi nadmorskie wydmy, stanowiła podobnie jak i pozostałe kąpieliska ulubiony teren wypoczynku letniego dla mieszkańców Wrocławia, mimo że układ zieleni towarzyszącej powstawał jako jeden z ostatnich elementów założenia i nie w pełnym zakresie projektowanym przez architekta, a dopiero po 1945 roku uzupełniony został zielenią w układzie parkowym.

Projekt kąpieliska Westend powstał w 1930 roku. Kąpielisko było położone bezpośrednio nad Odrą, przy jej południowo - zachodnim nabrzeżu, co spowodowało nietypową ekspozycję obiektu. Konwiarz w tym przypadku zaprojektował dwukondygnacyjny budynek, stojący z uwagi na rzeźbę terenu, w pewnym oddaleniu od terenów plaż i wydzielonego pomostami kąpieliska w nurcie Odry. Lokalizacja wielkokubaturowych obiektów na sąsiedniej parceli przy stosunkowo niewielkiej działce do projektowania kąpieliska spowodowała, że prawdopodobnie z tego powodu wybrano dwie kondygnacje, zamiast typowej - jednej o wielu skrzydłach. Układ planu głównego gmachu, z wysunięciem dekoracyjnego układu restauracji w stronę wody, wynikał również z ekspozycji i powiązania perspektywą widokową z sąsiednim mostem kolejowym rozpiętym nad rzeką. Pod nim poprowadzono ścieżki do drugiej plaży i rozległych terenów zielonych należących do kąpieliska. Oba tereny plażowe pozbawione były, z uwagi na fakt, że znalazły się na terenach zalewowych, zieleni wysokiej, a obok plaż, boisk do gier plażowych wprowadzono trawniki. Budynek główny znalazł się trzy metry poniżej towarzyszącej mu drogi, na skarpie uformowanej tak, że schody z niej schodziły bezpośrednio do kąpieliska w nurcie rzeki, a jednocześnie zabezpieczony przed wysoką wodą. Lokalizacja nowego obiektu spowodowała znaczne przekształcenie formy skarpy poprzez dodanie większego łuku oraz częściowe zmiany komunikacji na drodze nasypu. Obok terenów rekreacyjnych na skarpie wprowadzono niewielką grupą zieleni wysokiej. Jest to w przeciwieństwie do innych obiektów tego typu, jedyny zespół kąpieliska, któremu nie towarzyszyły szpalery drzew lub zieleń sformalizowana. Skarpa, na której zlokalizowano budynki wznosiła się ponad dwa metry terenami plażowymi, a jej asymetryczny kształt spowodował, że schody uformowane w jej stoku, nie zostały poprowadzone na osiach głównego gmachu, przy czym jednak to najbardziej dekoracyjna forma oktagonu restauracyjnego, stała się punktem skupiającym osie widokowe całości założenia niezależnie od kompozycji tarasów, ścieżek i schodów. W nawiązaniu do oktagonu pawilonu wprowadzone zostało półokrągłe ukształtowanie cypla, na którym obok ławek i stolików w otoczeniu zaprojektowanych drzew wysokich wprowadzone zostały przyrządy gimnastyczne, zapewniające widok na wodę w trakcie ćwiczeń gimnastycznych.

Najlepiej zachowanym, bez znaczących przebudów, budynkiem kąpieliskowym jest dziś główny obiekt dawnego zespołu Nord Bad (po II wojnie światowej Różanka). Choć kąpielisko północne powstawało od 1927 roku to projekt zagospodarowania działki został przekształcony w lutym 1931 roku³. Konwiarz opracował projekt obiektu z zespołem zlokalizowanym na lewym brzegu kanału Starej Odry, w wyjątkowo eksponowanym miejscu, dokładnie w centrum, na osi kompozycyjno- widokowej kilkusetmetrowego terenu pomiędzy dwoma mostami w niewielkim łuku kanału ulgi, biegnącego równoległe do nurtu Starej Odry. Droga dochodząca do kąpieliska- *Hatzfeldtweg* została obsadzona drzewami prawdopodobnie jeszcze przed okresem budowy tej inwestycji, dlatego zieleń nie została uwzględniona w projekcie zagospodarowania działki. Drzewa pojawiły się w postaci szpalerów liniowych zaznaczonych na rzutach. Ta zieleń wysoka stanowiła doskonałe to dla horyzontalnego układu budynku i jest widoczna na fotografiach z lat 30. W Nord Bad również z uwagi na teren zalewowy nie wprowadzano drzew mogących hamować nurt wody wysokiej. Natomiast tradycyjnie zaprojektowany został plaż, trawników, ścieżek podkreślony niskimi żywopłotami.

Coseler Waldbad był to jeden z większych zespołów, na który składało się kilka budynków i basenów powstający do 1933 roku⁴, powstały we Wrocławiu z okresu weimarskiego. Całość zespołu zaprojektowana została na linii osi centralnej rozpiętej w kierunku północno- zachodnim, którą zamykał budynek wcinający się w ścianę zieleni otaczającej całość terenu zagospodarowania (ostatecznie zrealizowany w układzie litery C, z cofnięciem na osi co dodatkowo podkreśliło tę oś centralną całości kompozycji). Układ basenów ujęto w zespoły zieleni zwartej, sformalizowanej, o układzie tak różnym od zieleni bardziej swobodnej rosnącej poza terenem granic zespołu, nawet w postaci rozregulowanego szeregu drzew rosnącego przy sąsiedniej drodze. Zieleń wysoka i niska skomponowana została w rodzaj dziedzińców o prostokątnych układach planów. Jedynym elementem

3 Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia (dalej ABMW) ABMW MAT-VI-27909

4 ABMW sygn. 4971. P 575_29 (p. 16 i p. 9 oznaczone błędnie jako kąpielisko Różanka)

oderwanym od sformalizowanych linii kompozycji w całości zespołu stało się duże drzewo przy tarasie restauracyjnym, być może wcześniejsze od projektu zespołu Konwiara, ponieważ wokół niego powstały interesujące linie kompozycji tarasów restauracyjnych o zróżnicowanych poziomach. Wykorzystanie tegoż drzewa jako solitera w kompozycji przestrzennej tarasu kawiarnianego było jednym

Według projektu Konwiara z 1933 roku⁵ dawny zespół istniejącego już na początku XX wieku kąpieliska Ohle Strandbad (po 1945 r. Oławka), został przebudowany w 1935 roku z obiektów drewnianych na mury. Kompleks w pobliżu dużego placu sportowego (w podobnym okresie rozbudowanego na znaczny zespół parku sportowego o dwóch stadionach) mieścił się na prawym brzegu Oławy, z ekspozycją południową kąpieliska. W łuku rzeki kąpielisko było wydzielone na szerokość 30 metrów i przeznaczone było głównie dla niepełnowidzących. Tuż przy brzegu powstała 20-metrowa plaża piaszczysta, a resztę terenu stanowiła łąka ze swobodnym układem zieleni oddzielona od piasku linią masztów rozstawionych, co około 40 metrów. Zieleń sformalizowana, w układzie szpalerowym, znalazła się przy granicach działki oraz wzdłuż obiektów kąpieliska położonych również w pobliżu granicy nieruchomości, w pewnym oddaleniu od brzegów rzeki, a także wzdłuż dróg okalających zespół kąpieliska.

Kąpielisko Badesportpark Opperau powstało w 1927 roku na terenie dawnej oporowskiej cegielni, z wykorzystaniem akwenów powstałych po zalaniu trzech wyrobisk (jedno z w późniejszym okresie zasypano do potrzeb łąki do kąpeli słonecznych). Najważniejszym jednak elementem był zespół basenów o symetrii kompozycji układu, położony na osi zbliżonej do kierunku północ – południe. Zespołowi towarzyszyły korty tenisowe i plac sportowy już poza terenem kąpieliska, a całość działki otrzymała nową, sformalizowaną zieleni podkreślającą kompozycję układu, widoczną doskonale na makietach czy kartografii.). Całość terenu została obsadzona drzewami w układzie szpalerowym- na osi wejścia tworzących flanki dla małego placu, wzdłuż boków, którego powstać miały mniejsze budynki- sanitariatów, przebieralni i wiat.

Do dziś funkcjonują kąpieliska Leerbeutel See pod nazwą Morskie Oko (Zalesie) oraz całkowicie przebudowany Coseler Waldbad (Orbita), oba te zespoły powstałe na naturalnych lub sztucznych zbiornikach wodnych. Natomiast kąpieliska rzeczne zostały zamknięte po 1945, część z nich np. kąpielisko Westend zlikwidowano już w 1945 roku, po II wojnie światowej zlikwidowano Różankę (choć obiekt zachowany został z pewnymi przekształceniami bryły) i Oławkę oraz kąpielisko oporowskie i karłowickie. W przypadku wrocławskich kąpielisk miejskich zieleni jedynie w oporowskim odgrywała wyjątkowo istotną rolę w kompozycji całości zespołu, w pozostałych pełniła raczej rolę drugoplanową, uzupełniającą rozplanowanie zespołu i często była redukowana na etapie realizacji przebudowy czy budowy zespołu w związku z ograniczaniem kosztów inwestycji. Otwarte kąpieliska rzeczne, z uwagi na przepisy przeciwpowodziowe, wykluczały w takiej lokalizacji założenia wysokich drzew, i szpalerów wokół plaży na rzecz łąk trawiastych do kąpeli słonecznych. Niska zieleni w postaci kwietników i żywopłotów towarzyszyła przede wszystkim obiektowi głównemu w zespole, jakim był budynek klubowo-restauracyjny, rzadziej przebieralniom. Ta relatywnie niska forma zieleni spowodowała, że na fotografiach z epoki, kąpieliska rzeczne sprawiają wrażenie niemal pozbawionych zieleni, tak charakterystycznych dla założeń parków sportowych czy spielplatz'ów. We Wrocławiu w okresie republiki Weimarskiej powstało lub zostało rozbudowanych kilka tego typu zespołów, w tym najbardziej modelowy dla pozostałych miast i największy park sportowy na Dolnym Śląsku- Park Zalesie „Sportpark Breslau Leerbeutel”. Nad projektem tego zespołu Richard Konwiarz pracował od 1925 roku do końca lat 30-tych, a za jego projekt w 1932 roku otrzymał srebrny medal na Olimpiadzie w Los Angeles. Już w opracowaniu poświęconym wyłącznie zespołowi sportowemu na Zalesiu pt.: „Der Sportpark Breslau Leerbeutel” z 1928 roku⁶ Konwiarz omawiał swoje założenia i wizje projektowe realizowane w latach 1925-1929. Konwiarz w swojej publikacji zwracał uwagę na bliskość kąpieliska Leerbeutel i terenów zielonych Wrocławia, a te aspekty były obok możliwości komunikacji kluczowymi elementami wyboru lokalizacji pod park sportowy.

Główne osie kompozycyjne i widokowe założenia tego parku sportowego, wzorowane na berlińskim zespole stadionu, często były modelem dla podobnych założeń w większych miastach dolno-i górnośląskich. We Wrocławiu głównym elementem skupiającym osie kompozycyjne w centrum założenia Konwiarz uczynił owalny Ehrenplatz (plac honorowy) otoczony pergolą, od którego odchodziły dwie aleje. Ta biegnąca w stronę Sępólna flankowana była zespołem basenów oraz towarzyszących im budynków od strony wschodniej, od zachodniej zaś

5 ABMW sygn. 1967.

6 Konwiarz Richard, „Der Sportpark Breslau Leerbeutel”, Breslau Stadtamt f. Leibesübgn; Wrocław 1928.

otwarta na łąkę do gier - w przyszłości określanej jako Pola Marsowe. W tym okresie przestrzeń łąkowa jeszcze była pozbawiona trybun zamykających ją z każdej strony w kolejnej dekadzie. Druga z alei biegnąca w stronę zachodnią zamknięta została budynkiem kas, restauracji i administracji. W latach 1925 -1926 rozpoczęła się budowa zarówno placu honorowego, jak i obudowy zamykającego ją wejścia na płytę głównego stadion i samego stadionu rozpiętego na osi północ - południe. Oś kompozycyjną od strony Sępolna zamykała bryła wejścia bramowego na stadion o elewacji licowanej cegłą i rytmice podziałów odwołującej się do klasycznej symetrii. Po stronie południowej alei głównej prowadzącej do miasta znalazły się wspomniane przyszłe Pola Marsowe, w tym okresie była to „wielka łąka o powierzchni 105 000 m²., wykorzystywana do zabaw na świeżym powietrzu i rozgrywek futbolowych. Jej walory praktyczne podnosiło usytuowanie w pobliżu osiedla mieszkaniowego Sępolno.⁷” Główne wejście od Hindenburg strasse i kolonii Leerbeutel, mieściło w wersji projektowej również autoplatz (zarówno parking, jak i miejsce obsługi), następnie teren boiska do hokeja, za nim zespół kortów tenisowych, oba te zespoły ujęte w ramy usztywnionej, sformalizowanej zieleni o równej szerokości. Zieleń stała się w całości zespołu elementem o dość istotnym znaczeniu. Obok alei o dwóch szpalerach od strony Sępolna, aleja o potrójnym szpalerze drzew oddzielająca ten zespół mniejszego stadionu od łąk do gier. „Dużą wagę przywiązywano do terenów zielonych, starając się nawiązać do krajobrazu Parku Szczytnickiego. W początkowym okresie realizację projektu Konwiarza nadzorował Max Berg, następnie - Fritz Behrendt, Hugo Althoff i Guenther Trauer. Z projektantem współpracowali ściśle miejscy specjaliści od sportu oraz dyrektor Zarządu Zieleni Miejskiej Paul Dannenberg”⁸. Stąd istotnym elementem było zaprojektowanie założenia parowego otaczającego obiekty sportowe, kontynuującego założenia parkowe Sępolna, z gęstą i zwartą zielenią wysoką tworzącą tło dla obiektów sportowych i wypełniającą przestrzeń wokół nich. Zieleń parkowa w układzie swobodnym, mimo szeregu dodatkowych ról – izolacyjnej czy wygłuszającej akustykę pełniła jednak rolę drugorzędą wobec sformalizowanych układów zieleni zaprojektowanych w bezpośredniej bliskości obiektów sportowych. Brakowało w niej charakterystycznych dla parku częściowo otwartych przestrzeni czy celowo tworzonych perspektyw widokowych, odwołujących się do parku angielskiego. Kluczowe dla podkreślenia kompozycji, jak już wspomniano powyżej, stały się dwie aleje prowadzące do Ehrenplatz. Od strony Hindenburg strasse główna aleja prowadząca do owalnego otoczonego pergolą Ehrenplatz miała kilka równolegle poprowadzonych szpalerów drzew, obok tradycyjnej alei, od południa przy późniejszych Polach Marsowych (oznaczonych, jako Grosse Spielwiese) dodany był dodatkowy szpaler alei, a także jeszcze jeden szpaler otaczający całość Grosse Spielwiese. Na północ od alei powstał układ szereg kwietników i kolejny szpaler oddzielający tereny sportowe. Również wokół mniejszego ze stadionów założono kilka szpalerów drzew- jeden podkreślający owal płyty boiska, a drugi o prostokątnym rzucie, w który wpisany był owal boiska. Dodatkowo podkreślono osie diagonalne zespołu – zarówno drzewami, jak i układem zieleni niskiej biegnącej wzdłuż alejek. Również wtedy założono szpalery drzew wokół ulic od strony południowej i zachodniej zespołu W kilku późniejszych projektach, ostatecznie niezrealizowanych, projektowano dodatkowe formy obiektów sportowych oraz proponowano poprowadzenie diagonalnych ścieżek ze szpalerami w zwartej masie zieleni parkowej po stronie wschodniej parku oraz przedłużenia szpalerów mniejszego ze stadionów z nowym boiskiem na północy, ostatecznie zamykających się wrzeczionowatym układem alejek. W każdej z wersji projektowych powstawały niewielkie placyki skupiające osie widokowe tworzone przez aleje. Najczęściej placyki te o formie okręgu lub eksedry oprócz szpalerów miały mieć zwarty żywopłot podkreślający ich sformalizowany kształt - „wycięty” w zwartym układzie zieleni parkowej wokół. Nowoprojektowane formy alejek też miały bardziej płynną linię w nowej części. Ten fragment nie został ostatecznie zrealizowany, a po II wojnie światowej pojawiły się w tej części parku nowe obiekty i przypadkowa zieleń parkowa, zniekształcające kolejne wersje projektowe Richarda Konwiarza.

Sportpark Breslau Leerbeutel był głównym sportowym założeniem miejskim. Konwiarz skupił w tym zespole osie kompozycyjne na ozdobnym, owalnym Ehrenplatz, będącym dziedzińcem przed głównym stadionem. W pozostałych zespołach parków sportowych to jednak stadion sportowy z trybunami stawał się centrum założenia i jego osie kompozycyjne stanowiły podstawę głównego rozplanowania całości. Często duże założenia parków sportowych miały dziedzińce lub place honorowe, zawsze jednak podporządkowane osi widokowej stadionu, co bardziej przypominało berlińskie niż wrocławskie założenie tego typu Konwiarz pracował na rozbudowę i budowę innych wrocławskich parków sportowych: *Sportpark Grueneiche*, *Sportpark Gräbschen* i *Sportpark Ost*.

7 Ibidem str.219

8 Ibidem str.219

Interesującym założeniem miał być park sportowy *Gräbschen*. Projekt Konwiarza z 1927 roku⁹ obejmował założenie stadionu zaprojektowanego na linii północ - południe, z kompozycją zakończoną na osi centralnej stadionu budynkiem klubowym. Od strony wschodniej miała mu towarzyszyć otwarta przestrzeń łąki do gier i zabaw, której wschodnia, graniczna pierzeja miała zostać zamknięta rozległym, horyzontalnie ukształtowanym budynkiem szatni i przebieralni z centralnym ryzalitem. Zarówno w tej części, jak i w południowym fragmencie zespołu występują różnice pomiędzy projektem, makietą a realizacją okrojonej właściwie do boiska z trybunami, zrealizowanej części północnej i boiska w miejscu wschodniej części zamiast łąki. Makieta obejmowała mniejszy budynek zamykający kompozycję na osi bocznej stadionu i łąk (duża łąka została podzielona zielenią szpalerową na dwie mniejsze) oraz zrezygnowała z budynku przejściowego pomiędzy głównym stadionem a łąkami do gier. Południowa część miała obejmować według makiety¹⁰ owalny plac z częściami do gier wydzielonymi po swoich diagonalnych tego placu, a więc efekt kompozycyjny, który ostatecznie został zrealizowany w Ehrenplatz w Parku Sportowym na Zalesiu. Tu jednak Konwiarz zaprojektował ten plac na osi skierowanej nie prostopadle do stadionu, ale do sąsiedniej ulicy (obecna Krucza). Oś ta zamykać się miała według projektu albo kortami albo basenem w zależności od wersji projektowej. Zieleń niestety nie została zrealizowana w formie szpalerów widocznych w opracowaniu projektowym i makiecie, w których to flankowała i tworzyła czytelne ramy dla sformalizowanej kompozycji całości sportparku. Nie zrealizowano też obecnych na Zalesiu zwartych wypełnień gęstą zielenią wysoką obszarów pomiędzy kolejnymi obiektami lub łąkami i placami. Przy wybudowanym stadionie powstały trybuny ziemne, formowane wokół boiska z zakończeniem w postaci dekoracyjnego półkola, z każdej strony podkreślonym pojedynczym lub zdwojonymi szpalerami skromnej i ograniczonej w stosunku do projektu zieleni.

Realizacje założeń sportowych projektowanych po 1918 roku w dolno- i górnośląskich miastach miały już formowaną zielen w układach szpalerowych i alejach, wyraźnie definiujących osie kompozycyjne. Osiowość założeń, przy otwartych przestrzeniach stadionów i boisk zapewniających rozległe perspektywy widokowe, stała się kluczowym elementem kompozycji podkreślonej przez zgeometryzowaną zielen. To, co jest elementem charakterystycznym to kształtowanie zieleni w postaci odwołującej się do założeń rezydencjonalnych. Często z celowo przycinanymi drzewami, dodatkowo tworzącymi wrażenie porządku i hierarchii, kompozycja odwoływała się do klasycznych wzorów. Wydawałoby się, zgodnie z duchem, do którego się odwoływała tradycja sportowa - czyli wizji swobodnej zieleni Antyku, czy angielskiego parku, a więc kraju który ukształtował ruch sportowy i był źródłem inspiracji, to zielen w takim bardziej swobodnym układzie powinna dominować w dużych zespołach sportowych, jednak w niemieckich rozwiązaniach placów sportowych wybrano wzorce zieleni „francuskiej” podkreślających geometrię kształtów planów obiektów sportowych. Również podporządkowanie budynków towarzyszących osi centralnej, biegnącej wzdłuż jednej z dwóch osi stadionowych i krzyżującej się pod kątem prostym z bocznymi, może się odwoływać do klasycystycznych założeń i wiązać z racjonalną kompozycją zespołów przestrzenno-architektonicznych doby Oświecenia. Elementem dodatkowym stały się łukowe kompozycje terenu, czy alejek powtarzające formy trybun boisk, ale tu również można zauważyć inspiracje klasycyzmem lub rzymskim Antykiem. Duże zespoły parków sportowych obejmujących obok założeń stadionów również baseny lub połączone z terenami kąpielisk powstały m.in. w Opolu, Głogowie, Nysie, Wałbrzychu, Oleśnicy, Jaworze, Jeleniej Górze, Ścinawie itd. Układy projektowanej zieleni mimo cech wspólnych wykazywały indywidualne podejście do kompozycji przestrzennej całości. Choć często to właśnie te czasem spektakularne założenia zieleni w fazie projektu, były redukowane przy realizacjach. Często starano się połączyć przy pomocy zieleni tereny parku sportowego z parkiem miejskim (Jawor, Strzelin, Kluczbork, Namysłów) czy pobliskim lasem (Wałbrzych) lub terenami zielonymi łąk i błoni miejskich (Oleśnica) a położenie poza zurbanizowanym centrum pozwalało na zastosowanie szerszych perspektyw widokowych z jednej strony na panoramę miasta, a z pozostałych na otwarte przestrzenie pól i łąk

W Głogowie powstał w 1926 roku, rozbudowany pod względem dekoracyjnego planu, zespół stadionu sportowego z infrastrukturą towarzyszącą jako jeden z największych zespołów tego typu, poza stolicą prowincji. Na osi wschód - zachód powiązано liniowo kilka obiektów, takich jak: główne wejście z placem reprezentacyjnym otoczonym dwoma eliptycznymi ramionami, następnie plac eliptyczny z fontanną na osi budynku prowadzącego wejściem na centralny stadion (*Kampfbahn*) z bieżniami i urządzeniami do lekkiej atletyki

9 ABMW sygn.. MAT-AB 116423 i sygn. 3446

10 W projekcie jest w tym miejscu nieregularny akwen w otoczeniu gęstej zieleni.

stadion założono na osi północ - południe), następnie oś prowadziła przez dwa duże place, aby zakończyć się półokrągłym placem zaakcentowanym w zieleni z fontanną, na północ od placu ćwiczeń w jednym rzędzie powstało pięć placów tenisowych z budynkiem, placyk do gier sportowych oraz budynki towarzyszące, a na południe o stadion dwa kolejne place do ćwiczeń. Całość ujęta została w oprawę sformalizowanej zieleni w rzędach, często o szpalerach formowanych po łukach – szczególnie na zamknięciu osi widokowych lub podkreślających osiowość założeń przestrzennych boisk, placów czy budynków. Z projektowanego założenia zrealizowano stadion, ale już bez budynku wejściowego oraz okrojono program kortów tenisowych i zieleni. Partia wejściowa z dwoma budynkami kas ujęta została w ramy typowe dla tego typu rozwiązań czyli elipsoidalne eksedry flankujące wejście, a więc także odwołujące się do założeń wspomnianego projektu Ustawy o placach sportowych. W tej części działki zaprojektowana zieleń miała sformalizowany charakter - obok prostokątnych terenów trawiastych wykorzystywano szpalery drzew do tworzenia eksedr i łuków nadających bardziej reprezentacyjny charakter całości strefy wejściowej. Szpalery otaczały również trybuny stadionu głównego i placów do ćwiczeń zlokalizowanych w części wschodniej. Obok dwóch *Uebungsplaetze* od strony północnej powstały mały placyk dla ćwiczeń rowerowych z widownią oraz pięć kortów tenisowych w rzędzie na osi poprzecznej. W narożniku południowo-wschodnim wprowadzono dwa placzki wykrojone w zwartej zieleni swobodnej, ale otoczone szpalerami. Jeden o czysto dekoracyjnej funkcji połączony widokowo z placami do ćwiczeń, a drugi, bardziej położony na uboczu, przeznaczony do gier dziecięcych. Z całości projektu założenia zrealizowano część frontową, ale ograniczono szpalery drzew do placu honorowego pomiędzy stadionem a wejściem. Zachowano zgodnie z projektem eliptyczny plan strefy wejściowej z kasami od ulicy oraz układ alejek w tej części, podkreślony żywopłotami. Zrezygnowano z budynku wejściowego na stadion. Zamiast niego powstał układ ogrodzeń z masztami i ze skromnym szpalerem drzew. Szpalery drzew i zieleń zredukowano również wokół zachodniej części, gdzie powstały dwa boiska do piłki nożnej. Część lekkoatletyczną przeniesiono na północny fragment stadionu. Obecnie w tym miejscu główny zachowany został tylko układ funkcjonalny - uzupełniony o halę sportową i szereg budynków od strony ul. Stwosza dekomponujących dawne założenia przestrzenne.

Z innych dużych założeń parków sportowych z tego okresu warto wspomnieć o opolskim kompleksie. W 1930 roku w Opolu powstał projekt obejmujący dość duży zespół sportowy z stadionem z zadaszonymi trybunami, reprezentacyjną bramą wejściową o dwóch pylonach, kompleksem kilku kortów tenisowych na osi poprzecznej stadionu zamkniętej półokrągłym placem oraz zespołem basenów na osi podłużnej stadionu. Tu, podobnie jak we Wrocławiu, rządziła osiowość kompozycji przestrzennej, o dekoracyjnych zamknięciach perspektyw widokowych, często podkreślonej szpalerami drzew wzdłuż głównych alei. Realizacja zmodyfikowała ten projekt, głównie w zakresie zespołu stadionów. Nie zrealizowano głównego basenu otoczonego zespołem budynków, a poprzeczny basen podzielono na trzy części. Zrezygnowano również z imponującej oprawy architektonicznej stadionu na rzecz wieży sędziowskiej na osi centralnej dłuższego boku (zrealizowanej dość późno) oraz podłużnych budynków przebierałni i kas zamiast propylejów. Również okrojono kompleks kortów tenisowych. Natomiast układ szpalerów i alei drzew został niemal zrealizowany zgodnie z pierwotnymi założeniami, co nie było częstym zjawiskiem. Aleje i szpalery o zagęszczonym układzie drzew podkreśliły kompozycję parku i nadały mu, mimo licznych redukcji planu, monumentalny charakter i jednocześnie „uratowały” pierwotny układ kompozycji.

Mniej sformalizowane układy kompozycyjno-przestrzenne zakładano przy kąpieliskach projektowanych w kilku formach w okresie Republiki Weimarskiej na Dolnym i Górnym Śląsku. Odmienne kształtowano pod względem zieleni kąpieliska towarzyszące zespołom sportowym od tzw. *bergbad'ów* - kąpielisk górskich i *waldbad'ów* - komunalnych kąpielisk leśnych do *strandbad'ów* - kąpielisk plażowych. Kąpieliska, choć nie wchodzące w bezpośredni skład parków sportowych, zazwyczaj położone niedaleko od nich, miały układy częściowo sformalizowane, kontynuujące lub odcinające się od form parków sportowych. Muncypalne lub komunalne kąpieliska położone na naturalnych akwenach lub rzekach również łączyły formy zieleni uszeregowanej z zielenią swobodną. Część z nich wręcz została uformowana na kształt parków przyjmując formę *gartenbadu* (Głogówek) - kąpieliska - ogrodu czy parku. Każdy z typów miał bezpośredni układ wiążący lustro wody i budynki klubowe z osiami widokowymi rozplywającymi się w otoczeniu, podobnie jak w przypadkach *bergbad'ów*. W obu typach założeń kluczowym elementem było wprowadzenie otaczającej przyrody niejako do kompleksu. Widoki naturalnego piękna krajobrazu, uzupełnianego przez widoki sylwet miast lub wsi, miały na celu podkreślenie lokalnych patriotyzmów i uszlachetnienie społecznego ducha. Pewnym elementom architektonicznym odwołującym się w budownictwie kąpielisk wiejskich towarzyszyła infrastruktura (ogrodzenia, ławki, siedziska) celowo odwołująca się do elementów rustykalnych lub ludowych.

W Jeleniej Górze przy ul. Sudeckiej powstało w latach 30. kąpielisko *Freischwimmbad (Staedische Freiluft und Schwimmbad)* – jedno z najbardziej reprezentacyjnych założeń tego typu. Zespół obejmował, obok dwóch prostokątnych basenów z rozbudowaną widownią do zawodów sportowych uzupełnionych skoczniami w układzie wydłużonych prostokątów, również oryginalny zespół zabudowy towarzyszącej – restauracji, przebieralni i budynku klubowego, a także tereny do kąpieli powietrznych i słonecznych wraz z niewielkimi terenami kąpielowymi dla dzieci. Obiekt architektoniczny z funkcją przebieralni i garderób z łazienkami zamykał oś widokową basenów. W centrum, na osi wznosiła się również skocznia, niczym obelisk, symetrycznie dzieląca idealnie symetryczną część elewacji tego obiektu o dwóch kondygnacjach – dolnej masywnej z dekoracyjnymi, niemal pałacowymi schodami będącymi jednocześnie zaokrąglonymi elementami ryzalitów bocznych, oraz górnej gdzie drzwi przebieralni nadały wraz z oprawą architektoniczną i kontrastem czerni z bielą detalu awangardowy charakter całości. Centralną część nieznacznie cofnięto i podniesiono, co przy niemal płaskich dachach nadało całości monumentalny charakter. Ozdobne linie łuków i owalu pojawiały się nie tylko w formie rozplanowania architektury, ale również w układach przestrzennych ścieżek, tarasów (szczególnie wokół przebieralni i restauracji powtarzających układ architektoniczny lub kontrastujący z prostokątnymi narożnikami) oraz murów oporowych z klinkieru. Zniwelowany teren ukształtowany został w taki sposób, że pozwolił na wykorzystanie płynnych linii kompozycji również w różnicach poziomów. Zieleń początkowo wprowadzona została w układzie sformalizowanych szpalerów w części terenu do kąpieli powietrznych, gdzie utworzyła pomiędzy widownią a budynkiem reprezentacyjną przestrzeń oraz wzdłuż granic działki, w tym i na parkingu przed budynkiem w południowym narożniku i wokół *planschbecken (brodzików dla dzieci)*, następnie uzupełniania była w bardziej swobodnym charakterze – szczególnie w północnej części działki. Jedną z osi założenia przy „pluskowisku” dla dzieci stało się drzewo, wcześniej rosnące w tym miejscu, czyli wzór zastosowany przez Konwiarza we Wrocławiu. Jako tło wykorzystywano zieleń swobodnie rosnącą na sąsiednich wzgórzach. W latach trzydziestych uzupełniono zespół dekoracyjną rzeźbą przedstawiającą dwie zawodniczki sportowe.

Z innych zespołów kąpielisk miejskich warto wspomnieć o tych, w których zrealizowano znaczące kompozycje zieleni:

W Wołowie zespół kąpieliska miejskiego powstał w latach 1933-1935 i obejmował oryginalny układ basenów ułożonych na planie litery L z dekoracyjnym półkolistym zakończeniem w postaci brodzika dla dzieci. W interesujący sposób podkreślano zróżnicowanie wysokości terenu o niewielkim spadku. Wprowadzono szereg prostokątnych tarasów o dekoracyjnych murach oporowych i barierkach drewnianych. W planach tarasów wykorzystywano układ prostokątów, czasem zaokrąglając narożniki. Budynek towarzyszący, mimo dość późnej realizacji, zachowywał wszystkie rozwiązania charakterystyczne dla modernizmu: płaskie dachy, rozróżnienie asymetrycznej bryły, skontrastowanie podziałów okiennych z masywem lica elewacji, układ horyzontalnych linii gzymsów. Zespół zieleni obejmował układ szpalerów drzew podkreślający głównie granice nieruchomości, oraz zieleń niską towarzyszącą tarasom i powielającą ich kontury. Wprowadzano również egzotyczną zieleń doniczkową wynoszoną w okresie letnim.

W Żąbkowicach Śląskich zespół plenerowego basenu (*Frankenstein Strandbad*) zaprojektowano w pewnym oddaleniu od ścisłego zespołu urbanistycznego, w kierunku północno-zachodnim w obszarze lasu (co było często ważnym aspektem projektowym) nad potokiem Zatoka. Zespół obejmował dwa duże prostokątne niecki basenowe oraz budynki przebieralni flankujące główny basen z jednej strony. Budynki i elementy wystroju przestrzennego – murki oporowe były wykonane z cegły klinkierowej. Niski budynek o płaskim dachu miał rytmikę typową dla modernistycznych rozwiązań zbliżonych obiektów, a jego wysokość pozwalała na ekspozycję panoramy sąsiedniego wzgórza pokrytego lasem, którego zieleń płynnie przechodziła w zespół nasypów i plaż, bez układów sformalizowanych, uzupełniana jedynie nasadzeniami w układzie swobodnym.

Oleśnicki zespół kąpieliska miejskiego położonego przy zespole *sportplatzu (Oels Badeanstalt)* powstał przed 1927 rokiem i obejmował prostokątne niecki basenowe, w którym część dla niepełnosprawnych oddzielona została betonowym pomostem z dekoracyjną fontanną, a także występowała elipsoidalna część dla dzieci. Układ budynków drewnianych przebieralni został zaplanowany na rzucie litery L z zaakcentowanym jednym z zakończeń, budynkiem o wysokim czterospadowym dachu z oryginalnie podkreślonym podwójnym oknem narożnikiem. W przypadku zieleni to dość gęsta, zaprojektowano pomiędzy miejskim *sportplatzem*, a kąpieliskiem. Kompozycja tej izolacyjnej zieleni składała się z nasadzeń o różnej wysokości i przechodziła od sformalizowanych, strzyżonych linii żywopłotów, poprzez zróżnicowane wysokości krzewów i drzew, do ponownie sformalizowanych układów szpalerów drzew wysokich. Częściowo w układach zieleni wokół kąpieliska wykorzystywano

pierwotne nasadzenia drzew wysokich, różnych gatunków. Na zdjęciach z okresu dwudziestolecia widoczne są brzozy i dęby, co najmniej rosnące w tym obszarze od końca XIX wieku

W miejscowości Wińsko w latach 1936-1937 powstało komunalne kąpielisko „leśne” (*Winzig Waldbad*) położone w środku dużego kompleksu leśnego. Preferowany układ niecki prostokątnej z fragmentem półkolistym jako brodzikiem dla dzieci został zaprojektowany na osi północ- południe. Wzdłuż jednego z boków basenu założono szerszą plażę, oddzielającą otoczenie basenu od przebieralni o konstrukcji drewnianej oraz wiat z ogródkiem i zielenią niską. Pomosty i barierki drewniane wokół basenów były bardziej sformalizowane, o klarownych liniach modernistycznych, kontrastujących z ogrodzeniem i barierkami w ogrodzie, w którym wykorzystywano bardziej rustykalne elementy gałęzi i pni okorowanych, w ramach wystroju ogrodowego.

W Siekierczynie zespół kąpieliska (*Geibsdorf Natur- Volksbad*) zaprojektowany został w otoczeniu naturalnych zbiorników wodnych i lasu, co pozwoliło na połączenie formy *Waldbadu* z kąpieliskiem na naturalnym akwenu. Zbiornik otrzymał kształt zbliżony do prostokąta, o zaokrąglonych narożnikach i owalnej „zatoczce” – brodziku dla niepełnowidzących. Budynek towarzyszący otrzymał prosty plan prostokąta z dachem czterospadowym i oblicowaniem symetrycznych elewacji deskowaniem w układzie pionowym. Elementy wyposażenia obejmowały drewniany płot, betonowe i stalowe elementy infrastruktury basenowej oraz drewniane pomosty i barierki ochronne. Zieleni uzupełniono w tradycyjnej wersji - obrzeżnie drzewa, a w zespole basenowym niskie żywopłoty oraz zieleni izolacyjna.

Kąpieliska leśne powstawały nawet przy dużych miastach szczególnie na Górnym Śląsku – wydzielonym w okresie weimarskim jako osobna prowincja, ale wciąż czerpiącym z doświadczeń dawnej metropolii.

Kąpielisko miejskie „leśne” w Zabrze (*Waldbad Hindenburg*) powstało na naturalnym zbiorniku wodnym, z nieznacznie uregulowanym brzegiem i założonymi plażami. Kompozycja zieleni również nawiązywała do leśnego charakteru założenia i wokół akwenu powieliała płynną linię zbiornika. Wprowadzano plaże, łąki do gier i kąpieli słonecznych oraz zieleni niską w swobodnych układach. Natomiast bezpośrednio przy budynku restauracji i przebieralni oraz budynku bramnym kompozycja ścieżek i zieleni stawała się bardziej sformalizowana. Drzewa podkreślały linie proste tarasów, odwołujących się z kolei do podziałów elewacji obiektów towarzyszących. Szatnie, przebieralni i budynki kas zostały częściowo oblicowane rustyką z płyt kamiennych, co stało się elementem charakterystycznym dla górnośląskich rozwiązań tego typu.

W kąpielisku „leśnym” w Gliwicach przy ul. Toszeckiej (*Waldbad der Stadt Gleiwitz*), powstałym w końcu trzeciej dekady XX wieku spektakularne założenie zieleni towarzyszyło jednemu z największych zespołów tego typu. Kilka niecek basenów wraz z towarzyszącymi im plażami zostało jądrem rozległego założenia obejmującego kilka obiektów – obok tradycyjnej zabudowy związanej z funkcjonowaniem kąpieliska i restauracji zaprojektowano w zespole hotel. Obiekty odwoływały się do stylu rodzimego – łącząc cechy estetyki regionalnej z współczesnością. Charakterystyczne dla późnych lat trzydziestych wysokie dachy, kryte czerwoną dachówką, zostały skontrastowane z masywnymi korpusami o równej rytmice długich rzędów okien o poziomych podziałach. Zarówno w cokołach, jak i murach oporowych tarasów wykorzystano oblicówkę kamienną. Okładzina kamienna wykorzystywana była również do wprowadzenia odpowiedniej rytmiki w parterowych budynkach przebieralni. Unikalnym rozwiązaniem było w okresie letnim wprowadzanie zieleni egzotycznej w donicach. Palmy symetrycznie rozmieszczano na ozdobnych tarasach kawiarni i restauracji hotelowej (palmy w donicach są widoczne na zdjęciach z dwóch dekad XX wieku). Budynki przebieralni i szatetów zostały zatopione w istniejącej zieleni leśnej, natomiast główna droga prowadząca do hotelu leśnego została podkreślona aleją drzew i ozdobnymi murami oporowymi, schodami i zielenią klombową.

W Głuchołazach kolejne kąpielisko leśne (*Waldbad*) powstało we wczesnych latach 1936-1937, na miejscu dawnego tzw. Dolnego Stawu miało najbardziej spektakularny ogród towarzyszący zespołowi ze wszystkich zespołów projektowanych na Dolnym i Górnym Śląsku. Zespół położony na znacznym spadku terenu wraz z monumentalnym budynkiem łączącym funkcje przebieralni i restauracji o czterech kondygnacjach nadziemnych, bardziej przypominał kompleks uzdrowiskowo- hotelowy, niż kąpielisko miejskie. Baseny ułożono wzdłuż elewacji frontowej w symetrycznym układzie na jednej osi, obudowanej ścianami z podcieniami o podcieniach o rytmice opowiadającej podziałom na elewacji budynku głównego. Również z drugiej strony basenów powstał system tarasów do opalania się oraz sformalizowane zaprojektowana zieleni, płynnie łącząca się z otaczającym zespołem lasem. Bardzo dekoracyjne stały się elementy skoczni i zjeżdżalni łączące niecki basenów i symetrycznie umiejscowione na tychże. Zespołowi towarzyszyły kaskadowo rozplanowane ogrody z dekoracyjnie zaprojektowaną zielenią o unikatowej formie i kompozycji, z dekoracyjnymi murami oporowymi oblicowanymi

granitem w dużej liczbie wynikającej ze znacznego spadku terenu, także nawet ogród określano jako *Steingarten*. **Również przy tarasowo schodzących zniwelowanych nawierzchniach wokół basenów założono duże klomby kwietne oraz ozdobne kompozycje z kamieni.**

Wśród interesujących założeń kąpieliskowych pod względem zieleni należy wyróżnić *Gartenbad* (co było nazwą wyjątkową) w Głogówku. To właściwie jedyne tego typu założenie kąpieliskowe o tak „ogrodowej” charakterystyce, leżące w dziewiętnastowiecznej dzielnicy Głogówka. Różnice w wysokościach terenu spowodowały, że powstały trzy niecki basenów o prostokątnym kształcie na różnych poziomach terenu. Pomiedzy nimi zaprojektowano delikatne spadki nasypów obsadzonych trawnikami. W najwyższym punkcie terenu wprowadzono główny budynek przebieralni i restauracji, założony na planie litery C z dwoma ryzalitami pod ozdobnym dachem i niemal w całości przeszklonej fasadzie. Przed budynkiem założono taras widokowy z ozdobnymi barierkami i donicami kwietnymi. Z uwagi na położenie w centrum dzielnicy nie występowały możliwości panoram widokowych, natomiast zaprojektowano układ ogrodów odwołujących się do parku angielskiego. Obok wysokich modrzewi, drzew liściastych i iglastych, wprowadzono rododendrony i zieleń niską (klomby rózańe i bylinowe).

Specyficzne formy zieleni ewokującej skojarzenia z zielenią parkową pojawiały się kąpieliskach położonych na wyspach. W Kowarach kąpielisko położone na wyspie (*Inselbad*) **łączyło w sobie cechy dwóch najbardziej spektakularnych lokalizacji - oprócz panoramy okolicy akwenu, dzięki otwarciom widokowym i wykorzystaniu naturalnych terenów zielonych zapewniało widok na Śnieżkę. Obiekty kąpieliska wtopione zostały w spadki terenu i kontrastowały formą o równych rytmikach elewacji z naturalnym otoczeniem i wykończeniem elewacji oraz elementów wyposażenia przestrzennego, w których wykorzystano naturalny granit, jako element licujący.** Również w Przemkowie wykorzystano układ wyspy do podobnego założenia kąpieliska miejskiego, aczkolwiek to przemkowskie było o co najmniej dwie dekady wcześniejsze (powstałe ok. 1912 roku na terenie parku książęcego i stawów rybnych), co również znalazło odzwierciedlenie w kompozycji przestrzennej – tradycyjne układy pomostów wokół prostokątnych niecek oraz w miarę swobodny układ budynków towarzyszących. Przebudowa w latach 30. spowodowała przekształcenie tradycyjnych budynków o typowej architekturze na obiekty modernistyczne. W nowych, również drewnianych budynkach wykorzystano sztafaż modernistyczny z spłaszczonymi dachami o kopertowym układzie, wprowadzono duże okna i portyki na filarach od strony głównego pomostu. Układ zieleni związanej z parkiem książęcym poza zielenią niską nie był uzupełniany, zachowując pierwotne osie widokowe w stosunkowo płaskim pod względem rzeźby terenie.

W kąpieliskach górskich rzadko stosowano nowe nasadzenia wysokich drzew, wykorzystując istniejące zadrzewienia i grupy krzewów. Część z górskich kąpielisk była wręcz ascetyczna zarówno pod względem architektury, jak i zieleni. Aspekt otwarcia na panoramy górskie dominował tu nad potrzebą zacienienia, czy osłony od wiatrów. Te zaś funkcje przejęły otaczające zespół lasy.

Z wielu interesujących kąpielisk górskich, a każde z nich miało szereg indywidualnie projektowanych cech kompozycji i zieleni, należy wyróżnić:

- Górskie kąpielisko – *Bergbad* w Bystrzycy Kłodzkiej, które powstało w jednym z najbardziej spektakularnych widokowo miejsc na Dolnym Śląsku. Kompleks basenowy powstał na wzgórzu z ekspozycją panoramiczną całej Bystrzycy i okolicznych gór w 1937 roku i wykorzystywał większość sprawdzonych elementów zagospodarowania w rozwiązaniach poprzednich lat. Jest to do dziś, raczej nieduże założenie, z dwoma basenami o równej szerokości – dużym dla pływających i mniejszym kąpieliskiem dla dzieci ze zjeżdżalnią i fontanną w centrum basenu. Obiekt towarzyszący mu, obejmował w dolnej kondygnacji przebieralnię o uproszczonym detalu i równej rytmice, nad nimi taras widokowy kawiarni położonej wyżej na stoku, której pawilonowa architektura z zadaszonymi i tarasami opartymi był na planie prostokąta zamkniętego z dwóch stron ostrołukowymi flankami podkreślała horyzontalny układ kompozycji całości założenia zatopionego w zieleni. Delikatne portyki filarowe i ekstrawagancka kompozycja tarasów, przypominającej konwiarzowskie założenia Wrocławia, bardziej pasowały do założeń okresu weimarskiego, niż epoki, w której powstał ten zespół, czy typowego założenia kąpieliska górskiego. Natomiast zatopienie budynku w leśnej zieleni, a nie jego eksponowanie było również nietypowe i wynikające ze znacznego spadku terenu, na którym zaprojektowano zespół *bergbadu*.
- Kąpielisko w Karpaczu *Strandbad Schneekope* powstało po 1925 roku, w pewnym oddaleniu od centrum miejscowości, w otoczeniu dużych terenów leśnych, jednocześnie zapewniających duże otwarcia widokowe na góry. Otwarta przestrzeń łąk wokół kąpieliska spowodowała, że obok tradycyjnej – prostokątnej niecki basenu dla pływających wprowadzono bardziej naturalną - zatokową część kąpieliska dla niepływających,

połączoną z basenem głównym, z plaża przechodzącą w łąkę trawiastą. Brak sformalizowanego układu zieleni był również elementem celowym tej kompozycji naturalnie łączącej się z otoczeniem.

- Ludowy *Bergbad* w miejscowości Jugów koło Nowej Rudy (*Volksbad Hausdorf b. Neurode*) wykorzystywał podobnie jak pozostałe kąpieliska górskie położenie nieruchomości na obrzeżach miejscowości, które zapewniało widoki panoramiczne na sąsiednie góry. Tradycyjnie dla tego typu założeń otrzymało drewniane ogrodzenie zapewniające izolację optyczną z najbliższych dróg a jednocześnie dających możliwość obserwacji otoczenia w dalszej perspektywie. Układ basenów obejmował modyfikację najbardziej popularnego założenia, czyli prostokątnej niecki basenowej uzupełnionej tym razem na osi głównej półokrągłym basenem dla niepływających. Infrastruktura obejmowała dekoracyjne drewniane ogrodzenia zapewniające bezpieczeństwo na kilku różnicach poziomów pomiędzy kolejnymi tarasami oraz podłużny budynek drewnianych przebieralni o stosunkowo płaskim dachu i dość wąskiej głębokości. O ile bariery odwoływały się do tradycji lokalnych, to sam budynek pozbawiony był wartościowego detalu architektonicznego. Również nie wprowadzano zieleni, nawet izolacyjnej – pozostawiając przestrzeń do kąpiei słonecznych jako łąkę górską i wykorzystując pierwotne nasadzenia drzew.
- *Strandbad Ruebezahl* w pobliskich Bierutowicach również miało tak otwarty plenerowy charakter z ekspozycją panoram górskich i pozbawione sformalizowanych układów zieleni. W mniejszym jednak stopniu otoczone było swobodną zielenią, właściwie w tym przypadku możemy mówić jedynie o skromnych grupach kilku drzew. Nieregularny kształt działki wraz ze spadkiem spowodował, że budynki zostały zakomponowane w swobodnym planie i sprawiają wrażenie częściowo wtopionych w teren co wyraźnie kontrastuje z większością założeń nie tylko nizinnych, ale i górskich kąpielisk. Basen połączony był z terenem przeznaczonym w okresie zimowym na lodowisko oraz hotelem. Mimo swobody w układzie przestrzennym budynki poddano modernistycznemu rygorowi. Układ horyzontalny kompozycji poszczególnych części oraz znacząca rola rzędów okien o poziomych podziałach, płaskie dachy z barierkami ochronnymi, dwa kontrastowe kolory wykończenia, oraz całkowita rezygnacja z wernakularnych elementów świadczą o nowym duchu architektury.
- Specjalny status *Luftkurortu* w Przesiece przyczynił się do powstania kąpieliska połączonego z terenem do kąpiei powietrznych i słonecznych na naturalnym zbiorniku. Dawny staw przekształcono nadając mu formę zbliżoną do owalu z pogłębieniem i uregulowaniem nabrzeża części dla pływających. Układ ten spowodował, że otwarte panoramy na okoliczne góry zostały zachowane, a zieleń projektowana została wprowadzona jedynie w formie niskich obrzeżnych grup krzewów i bylin. Nie utwardzono jednak tarasów i ścieżek o płynnej linii kompozycji. Układ budynków powtarzał swobodny charakter tego założenia, choć główny budynek o nieregularnym kształcie i skomplikowanej bryle dachu z dwoma podcieniami na każdej kondygnacji nie odznaczał się wartościami architektonicznymi. Spłaszczone dachy były również wykorzystywane jako miejsca do opalania się
- W Bolkowie kąpielisko miejskie (*Bolkenhain Freischwimmbad*) zapewniało zgodnie z niepisаныmi zasadami założeń górskich spektakularny widok na wzgórze tu uzupełniony o sylwetę ruin zamku Świny. Wykorzystano w zespole kąpieliska naturalny układ zbiornika wodnego, częściowo regulując jego nabrzeża drewnem i wikliną. Niewysokie drewniane budynki wiat przebieralni oraz budynek ratownika zatopione zostały w układzie zieleni wysokiej, płynnie przechodzącej w zieleń leśną. Układ ten przypominał zieleń parkową, z wykorzystaniem wierzb płaczących oraz zieleni niskiej i krzewów zgrupowanych pomiędzy płaszczynami plaż.
- Również w Sosnowce (*Freischwimmbad Seidorf im Reisenberge*) - kąpielisko wodne i „powietrzne” miało układ zbliżony do naturalnego, z rozmytymi granicami w otaczającym krajobrazie. Brak sformalizowanej zieleni (poza żywopłotami przy granicach nieruchomości) oraz swobodny układ budynków przy kąpielisku wykorzystującym naturalny akwen, nadały zespołowi charakter pewnej przypadkowości. To znacznie odróżniało ten zespół od innych, w których to budynki przy swobodnym planie, swoją formą czy układem racjonalizowały przestrzeń sportowo-kąpieliskową. W Sosnowce budynki przypominały tymczasowe drewniane wiaty lub budynki gospodarcze i pozbawione były wartości architektonicznej. Zamiast tarasów wprowadzono jedynie powierzchnie częściowo utwardzone od dość płynnych granic. Jediną formą nadającą sformalizowany charakter była część akwenu dostosowana do potrzeb niecki.

Większość komunalnych założeń basenów plenerowych takich jak np. kąpielisko komunalne w Grodzanowicach (*Gemeindebad Greulich*) wykorzystywała naturalne zbiorniki wodne - stawy, jeziora po przekształceniu i uregulowaniu ich nabrzeży - czy to w postaci betonowego nabrzeża, czy częściej drewnianych elementów obudowy. Basenowi zwykle o rzucie prostokąta (czasem uzupełnianego półkolistym brodzikiem z plażą) towarzyszyły drewniane budynki przebieralni i obsługi kąpieliska. Z drewna wykonywano również barierki i ogrodzenie całości kąpieliska. Zwykle zaprojektowano i wprowadzano zielen izolacyjną, najczęściej wzdłuż ogrodzenia i zazwyczaj tylko przy granicy działki z drogą publiczną, pozostałe granice pozostawiając bez zadrzewiania, z ekspozycją na okoliczne panoramy miasta, wsi lub okolicznych pól. W Grodzanowicach zielen uzupełniono szpalerem drzew, co w tej wielkości założeniach nie było często stosowanym elementem kompozycji.

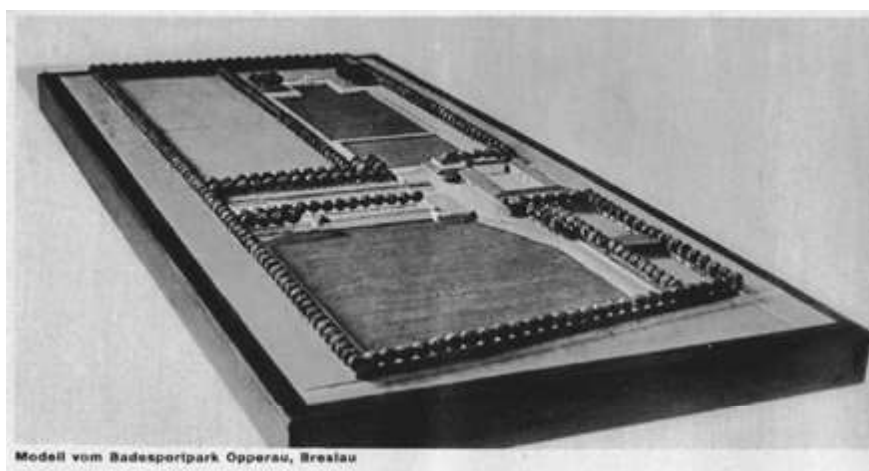
Zielen obok wielu istotnych ról - związanych z podstawową aktywnością na tych obszarach - jakimi były zawody sportowe - a więc obok zapewnienia izolacji akustycznej, wyciszania wiatrów, zacienienia czy dotlenienia zespołu pełniła również rolę stricte estetyczną. Zielen w parku sportowym miała łączyć się w układach przestrzenno-kompozycyjnych z infrastrukturą sportową i według założeń projektu ustawy miała być obligatoryjną częścią nowoprojektowanych założeń. Kompozycja zieleni podkreślała osie kompozycyjne lub tworzyła nowe perspektywy założeń sportowych nadając im reprezentacyjne monumentalne formy. Podkreślała osie kompozycyjne, wydłużała perspektywy widokowe, tworzyła ramy dla sylwetek panoram widocznych z różnych punktów widokowych w zespołach sportowych. Często w zespoły sportowe włączano zielen z otoczenia - lasy, parki czy tereny zalewiskowe o zieleni łąkowej, plaże rzeczne płynnie przechodząc formami zieleni z zespołów zaplanowanych do natury. W zespołach sportowych najczęściej wykorzystywano drzewa liściaste, jako łatwiej podlegające formowaniu i możliwości budowy szpalerów, alei czy tworzenia wysokich żywopłotów. Najczęściej stosowane ówczesnie gatunki to grab pospolity - projektowany zarówno w szpalerach jak i żywopłotach, dąb szypułkowy, dąb czerwony, lipa drobnolistna (zazwyczaj stosowane jako szpalery wokół łąk do kąpeli słonecznych), rzadziej stosowano różne gatunki klonów, robinie akacjową i brzozę brodawkowatą (choć tu podkreślano walor białej kory, pięknie kontrastującej z ceglanym licem modernistycznych rozwiązań architektonicznych). W rozwiązaniach przypominających parki miejskie (np. w kąpielisku Bolków i w Kowarach) bezpośrednio przy zbiornikach wody wprowadzano typowe gatunki zieleni parkowej kojarzącej się z żywiołem wody - np. wierzby płaczące. Z kolei w *bergbadach* i kąpieliskach podgórskich pojawiały się drzewa iglaste - sosny pospolite i świerki. Całość zieleni wysokiej uzupełniana była niskimi żywopłotami zwykle ligustrowymi, krzewami izolującymi od strony ogrodzeń i jednorocznymi zespołami roślin ozdobnych. W przypadku niektórych górnośląskich rozwiązań z trzeciej dekady XX wieku (Zabrze, Gliwice) wprowadzano egzotyczną zielen ozdobną w donicach (palmy), podkreślającą walory wakacyjnych przestrzeni kąpieliskowych.

Z uwagi na powojenne zaniedbania i zmiany środowiska większość z tych fascynujących pod względem kompozycji przestrzennej założeń została zniszczona lub poważnie przekształcona. O ile parki sportowe, w których głównym elementem były boiska do piłki nożnej lub innych gier sportowych i zawodów lekkoatletycznych, korty tenisowe, ewentualnie tory do jazdy rowerowej lub boiska do hokeja w większości przetrwały wojnę i powojenne lata bez większych zmian, poza infrastrukturą sukcesywnie wymienianą i budynkami często przebudowywanymi to zielen im towarzyszącą została poważnie zmieniona. Jedynie część z parków sportowych zachowała układy zieleni z okresu przed II wojną światową (w tym największy wrocławski park Zalesie), rzadko uzupełnianie w projektowanej formie nasadzeniami po 1945. Największe zniszczenia dotknęły układy kąpielisk. Tu dość czytelnym faktorem zmian stała się nie tylko zmiana kulturowa po 1945 roku, albowiem kąpieliska nadal cieszyły się społeczną akceptacją i znaczną popularnością, lecz zmiany środowiskowe. Zanieczyszczenie wód powierzchniowych - rzek i strumieni, z których czerpały wodę zbiorniki basenowe oraz kąpieliska w nurcie spowodowały ich destrukcję. Dziś większość kąpielisk municypalnych, gminnych społecznych w postaci kąpielisk górskich, parkowych i leśnych przestała istnieć i wydaje się, że nie ma możliwości powrotu do tego typu założeń, mimo powoli oczyszczających się wód powierzchniowych. Zielen im towarzysząca, mimo jej znacznej redukcji, paradoksalnie pozostaje niejednokrotnie jedynym świadectwem dawnej świetności tych założeń. Zwykle niskie krzewy, żywopłoty czy ozdobne byliny zostały zniszczone wraz z budynkami i infrastrukturą, natomiast wysokie drzewa częściowo przetrwały. Najczęściej zachowały się szpalery towarzyszące granicom działki przy drogach biegnących wzdłuż założeń. Często dziś zespoły zieleni leśnej powoli zagarniają dawne kąpieliska, zmieniając dawny krajobraz. Niestety wiele gmin wciąż nie chroni zachowanych relikwów zieleni zapiami w planach miejscowych. Porównanie ze współcześnie projektowanymi zespołami sportowymi, gdzie zielen nie jest tak istotnym elementem, jakim była w dwudziestoleciu międzywojennym, zdecydowanie

wypada na niekorzyść obecnie realizowanych zespołów sportowych, obrazując, w jaki sposób wyższa kultura sportowa została zastąpiona mniej wartościowym sposobem planowania.

Ryc. 1. Projekt Sportpark Breslau Leerbeutel w: Brandt K., Konwiarz R., Deutscher Sportbau = Constructions Sportives Allemandes = German Sporting Constructions", Deutschen Reichsausschuss für Leibesübunge, Berlin 1930 Str. 37.

Ryc. 2. Ryc. 2. Model parku sportowego z kąpieliskiem na Oporowie, z artykułu R. Konwiarza w „Die neue Freibadeanlagen in Breslau”, Deutsche Bauzeitung 29 lipiec 1931 nr 61-62, Berlin.

Ryc. 3. Ryc.3. Dawne kąpielisko Nordbad we Wrocławiu, zlikwidowane w wyniku zanieczyszczenia wód rzecznych. Zachowana została, choć znacznie przekształcona, architektura zespołu oraz zielen szpalerowa wzdłuż drogi, stanowiąca tło dla dawnego zespołu kąpieliska. Całkowicie zniszczona została zielen niska i kompozycja na terenie zalewowym. Obecnie teren pozbawiony zieleni. (stan w maju 2015 r.) Autor S. Wróblewski.

Ryc. 4. Ryc.4. Dzisiejszy wygląd placu honorowego we Wrocławskim Parku Sportowym Zalesie. Zielen parkowa sukcesywnie uzupełniana po 1945 roku, w formie zieleni parkowej, z widocznymi zaniedbaniami. Część szpalerów prowadzących do placu została zniekształcona, podobnie jak i formy zieleni towarzyszącej. Zespół ma zostać poddany pracom rewitalizacyjnym. Stan w czerwcu 2015 r. Autor S. Wróblewski.

Ryc. 5. Ryc. 5. Tereny dawnego kąpieliska Ohle Strandbad we Wrocławiu. Paradoksalnie teren dawnego kąpieliska porzuconego w wyniku zanieczyszczenia wód powierzchniowych i rozebranego ma bogatszą szatę roślinną niż w okresie do 1945 roku. Nieuporządkowane formy zieleni przesłaniają zdegradowaną przestrzeń miejską. Stan w maju 2015 roku. Autor S. Wróblewski.

Ryc. 6. Ryc.6. Kowary zespół sportplatzu łączący cechy założenia górskiego (panorama okolic) z typowym założeniem o liniowej kompozycji. Zieleń obecna pochodzi z powojennych nasadzeń, rzadko uzupełniana po 1945 roku, w układach swobodnej zieleni obrzeżnej. Widoczny jest brak czytelnej wizji projektowej obecnej w poprzednim układzie. Stan w czerwcu 2015 r. Autor. S. Wróblewski.

Ryc. 7. Ryc. 7 Kowary – układ dawnego kąpieliska miejskiego o charakterze parkowym, łączącego cechy inselbadu i kąpieliska górskiego bergbadu, zamkniętego po zanieczyszczeniu wód naturalnego zbiornika. Zielen zaniedbana, w dużej mierze z przypadkowych nasadzeń po 1945 roku tworzy rodzaj opuszczonego parku. Stan w czerwcu 2015 r. Autor S. Wróblewski.

Ryc. 8. Ryc.8. Wciąż działające, jedno z niewielu zachowanych kąpielisk górskich w Bystrzycy Kłodzkiej. Swobodnie rosnąca zielen przy braku kontroli zagraża podstawowemu walorowi kąpieliska, jakim był widok na spektakularną panoramę miasta. W obrębie zespołu przypadkowe układy zieleni z nasadzeń po 1945 r. również zaburzają pierwotną kompozycję projektową kompleksu. Stan w lipcu 2013 r. Autor.S.Wróblewski.